

BROOD / BRODERIJ

* *introdunctie*

Met deze twee woorden vertalen we hier twee Hebreeuwse woorden LèChèM (לֶחֶם), dat algemeen met 'brood' wordtvertaald en MieLeCháMàH (מִלְחָמָה), dat algemeen met 'strijd' of 'oorlog' wordt vertaald. Beide zelfstandige naamwoorden worden afgeleid van een werkwoord dat uit drie medeklinkers bestaat L (ל) , Ch(ח) en M(מ). Vrijwel alle lexica gaan er vanuit dat er in het Bijbels Hebreeuws twee werkwoorden bestaan met dezelfde drie medeklinkers. KB vermeldt bij het werkwwoord, waarvan het tweede woord wordt afgeleid etymologische gegevens; bij het werkwoord waarvan het eerste hier genoemde woord wordt afgeleid niet. GB geeft bij beide homoniemen etymologische informatie. De informatie in KB geeft de nieuwste inzichten. Als basisbetekenis van het werkwoord wordt uitgegaan van 'dicht op elkaar gewrongen zijn' (Duits: dicht an einander gedrungen sein; Engels: be closely packed); die betekenis ontwikkelt zich enerzijds tot 'handgemeen', maar ook tot 'brood'! KB vermoedt hier dus eigenlijk één woordstam. Bovendien vermeldt KB dat de Niph'alvervoeging bij dit werkwoord de basisvervoeging is en niet zoals gebruikelijk de Qalvervoeging; die wordt 'secundair genoemd. Voeg daarbij dat in de zeer betrouwbare concordantie van S.Mandelkern er maar één werkwoord wordt genoemd! Er is alle reden om aan te nemen dat er maar één woordstam is, waarop alle afgeleide woorden teruggaan. Voor wie concordant vertalen belangrijk vindt, betekent dat de opgave ook in het Nederlands naar een woord te zoeken dat herkenbaar is in de vertaling van alle afgeleide woorden. Dat is het woord 'brood'. Waarom dat zo is, wordt later uitgelegd. Maar eerst gaan we deze Hebreeuwse woordstam na.

* *het bereik van het Hebreeuwse woord en zijn afleidingen*

De vermelding in KB dat niet de Qalvervoeging, maar de Niph'alvervoeging bij dit werkwoord de basisvervoeging is, maakt de weg vrij voor de opvatting, dat hier niet het werkwoord als uitgangspunt moet worden genomen, maar het (korte) zelfstandig naamwoord LèChèM (לֶחֶם). Het werkwoord is daar dan denominatief van afgeleid, hetgeen vaker het geval is in het Hebreeuws. Daarom beginnen we ons overzicht met dit woord,

LèChèM (לֶחֶם) (Statenvertaling):	Het wordt algemeen met 'brood' vertaald. Enkele teksten
Gen.14:18:	En Lechizedek, koning van Salem, bracht voort brood en wijn; en hij was een priester des Allerhoogsten.
Ex.29:2:	. . . en on gezuurd brood en ongezuurde koeken . .
Ex.25:30:	En gij zult op deze tafel altijd het toon brood op deze tafel leggen.
Jes.30:20:	De HEERE zal ulieden b rood der nemauwdheid en wateren der verdrukking geven .
Num.14:9:	. . . en vreest niet het volk des lands, want zij zijn ons brood .

En dan nu het werkwoord:

LáChàm (אָחַם) De Qal-vervoeging komt vrijwel alleen voor in de psalmen en de wijsheidsboeken. Het perfectum komt vier keer voor:

- Ps.141:4: . . . en dat ik niet **ete** van hun lekkernijen.
 Spr.4:17: want zij **eten** brood der goddeloosheid . . .
 Spr.9:5: Komt **eet** van mijn brood . . .
 Spr.23:6: **Eet** het brood niet van wie het oog boos is.

De imperatief komt alleen voor in
 Ps.35:1: Twist HEERE met mijne twisters; **strijd** met mijne *bestrijders* (part.actief).

Het participium actief komt behalve in Ps.35:1 alleen nog voor in:

- Ps.56:2,3: . . . de ganschen dag dringt mij de **bestrijder**;
 . . . veel **bestriders**.

Het participium passief komt alleen voor in:

- Deut.32:24: Uitgeteerd zullen zij zijn van honger en **opgegeten** van den karbonkel en bitter verderf.

De infinitief komt alleen voor in:

- Spr.23:1: En als gij aangezeten zijt om met een heerscher **te eten**.

We zien dat de betekenissen (brood)eten en strijden wel allebei voorkomen in de Qalvervoeging, maar per grammaticale modus telkens maar één van de beide betekenissen. Dat wijst zeker niet in de richting van homoniemen. Het werkwoord komt verreweg het vaakst voor in de Niphálvervoeging, meer dan 140 keer. Die wordt dan ook niet zonder reden beschouwd (zoals we al opmerkten) als de basisvervoeging. De betekenis van de niphál is te vergelijken met die van het medium in het Grieks: zowel passief als reflexief. We komen daar nog op terug. Eerst volgen hier een aantal specifieke teksten. De Niph'alvervoeging komt in alle grammaticale modi voor:

perfectum:

- Ex.1:10: . . . opdat het (Israel) niet als er **krijg voorvalt**, het zich ook voege bij onze vijanden. . .
 Jes.63:10: . . . daarom is Hij in hun vijand verkeerd, Hij zelf heeft tegen hen **gestreden**.

imperfectum:

- Ex.14:14: De HEERE zal voor ulieden **strijden** . . .
 I Sam17:10 En voorts zeide de Filistijn: . . . geeft mij eenen man dat wij tezamen **strijden**.
 Ps.109:3 En met hatelijke woorden hebben zij mij omsingeld, ja zij **hebben mij bestreden** zonder oorzaak.

infinitivus:

- Ex.17:10: . . . **om te strijden** tegen Amalek.
 I Sam.17:9 En bij **het strijden** tegen mij . . .

Jes.7:1: . . . maar hij vermocht met **het strijden** niet tegen hetzelfde.

imperativus:

Ex.17:9: En Mozes zeide tot Jozua . . . **strijd** tegen Amalek . . .
 II Kon.10:3: . . . en **strijdt** voor het huis uws heeren.

participium:

Ps.56:3: . . . ik heb vele **bestrijdenden**, o Allerhoogste.

Andere vervoegingen komen bij dit werkwoord niet voor. Duidelijk wordt dat het werkwoord LâChám het beeld oproept van een concreet intermenselijke gevecht, een in en met elkaar verweekeld raken. Het gaat nooit om strijden-op-afstand, laat staan om het (moderne) doden op afstand.

De woordenboeken vermelden nog drie afgeleide woorden.

1. MieléChámáh (מִלְחָמָה) - enkele teksten:

Ex.13:17: . . . want God zeide: dat het den volke niet rouwd als zij den **strijd** zien zouden. . .

Jes.7:1 . . . en als Pekah . . . op toog tegen Jeruzalem. ten **oorlog** tegen hetzelfde . . .

I Sam.18:20: . . . alleen wees mij een dapper zoon en **voer** (krijg) **den krijg** des HEEREN . . .

Gen.14:2 dat zij **krijg** voeren (maken) met Bera, den koning van Sodom.

Jes.2:4 . . . en zij zullen geen **oorlog** meer leren.

Jes.42:13: De HEERE zal uittrekken . . . als een **krijgsman** (een man van krijgen, oorlogen).

Ps.76:4: Aldaar heeft Hij verboden de vurige pijlen van den boog, het schild en het zwaard en den **krijg**.

2. LeChuWM (לָחַם) - dit woord komt maar twee keer voor:

Zef.1:17: . . . en hun **vlees** zal worden als drek (SV en NBV; NB: lichaam; NBG1951: ingewand), maar aan de afleiding van het werkwoord wordt geen recht gedaan.

Job 20:23: . . . en God zal over hem regenen bij zijn **spijs** (SV; NB: "laat die op hem regenen als zijn **dagelijks brood** - zoals wel vaker blijft zelfs in deze vertaling de condrantie achterwege!).

3. LáChém (לָחַם) - dit woord alleen voor in

Richt.5:8 Verkoos hij nieuwe goden, dan was er **krijg** in de poorten (SV, NBG1951, NB: : toen men verkoos nieuwe goden, verdween het **brood** uit de poorten; NBV: verkoos men nieuwe goden, dan stond de **vijand** voor de poorten).

De betekenis van de laatste twee afgeleide woorden worden in de vertalingen bepaald door de context. Omdat ook die heel verschillend wordt geïnterpreteerd, worden ook deze Hebreeuwse woorden heel verschillend

vertaald. Voor de betekenis ervan moeten we in een conordante vertaling proberen terug te grijpen op de daarvoor besproken(werk-)woorden, die veel voorkomen.

*Uit dit overzicht blijkt dat het aantal woorden dat uit deze drie radicalen is opgebouwd, betrekkelijk klein is. Bovendien zijn de verschillend in uitspraak ook gering. Daardoor **hoort** de toehoorder, die wordt voorgelezen, telkens ongeveer dezelfde klanken. Naast de hierboven vermelde grammaticale gegevens, wijzen ook deze zaken op de mogelijkheid zo niet de waarschijnlijkheid dat het in deze woorden steeds om hetzelfde stamwoord gaat en dat is לֶחֶם (LèChèM) dat algemeen met brood wordt vertaald.*

*** de verantwoording van onze vertaling**

Als basiswoord voor de vertaling van deze Hebreeuwse woorden kozen we voor 'brood'. Dit Nederlandse woord begon te fascineren, toen we er aandacht voor kregen. Want wat is de herkomst van dit woord. Er klinkt niets in door dat met tarwe, koren, met deeg of met bakken te maken heeft. Wat is de etymologie ervan? De lexica zijn niet eenduidig (zoals wel vaker als het om de etymologie van Nederlandse woorden gaat). In de ene visie wordt samenhang vermoed met 'brouwen' en dat is verwant met Latijnse fervere; dan is de betekenis een vorm 'branden' zoals noten gebrand worde, maar ook bier, etc. Brood is dan het resultaat van dit 'brouwen'. In een andere visie is het verwant met het Nederlandse broddelen. En dat is gelijk aan het Vlaamse brod, dat 'geknoei' betekent, ofwel met elkaar verward zijn. Zoals een wring' het resultaat is van 'wringen', zo is 'brood' het gevolg van dit 'broddelen'. Toch kon in het woord 'brood' de notie van het branden ook wel eens meedoen. Het is dan gebakken deeg brood. In de Germanse talen is dit het woord: brood, Brot, bread. In de Romaanse talen is het pain, panis; en dat heeft een heel andere achtergrond. Met brood dat onstaat uit het kneden en en door elkaar heen 'rommelen' ('broddelen' - brood als broddelwerk) begint echter in het hebreeuws de betekenisontwikkeling - in tegenstelling tot het nederlands waar brood een eindfase is. Hoe kunnen we uitgaande van brood de in het Hebreeuws van LèChèM (לֶחֶם) afgeleide in het Nederlands weergeven?

*** de vernederlandsing van het Hebreeuwse woord en zijn afleidingen**

We gaan uit van
LèChèM (לֶחֶם): brood.

Daarvan is één werkwoord denominatief לָחַם afgeleid n.l.

LáChàM (לָחַם), dat twee vervoegingsvormen kent nl.

1.de Qalvervoeging, die we vertalen met 'aan het brood gaan', als het om eten gaat - een tekst voorbeeld:

Spr.4:14 want zij gaan aan het brood met brood der goddeloosheid . . .

en als het om handgemeen vechten gaat met 'in het brood gaan' -

een tekstvoorbeeld:

Ps.35:1: Twist HEERE met mijne twisters; **ga in het brood met** met mijne *bestrijders* (part.actief).

2.De Nih'alvervoeging, die een reflexief gebruik van het werkwoord mogelijk maakt, waarin ook wederkerigheid meeklinkt. Daarom veranderen we het begrip 'brood' in 'broderij' en vertalen het met 'in broderij gaan' of 'in broderij geraken' of 'broderij voeren'.

Een tekstvoorbeeld:

Jes.63:10: . . . daarom is Hij in hun vijand verkeerd, Hij zelf **voert broderij** tegen hen.

Het zelfstandig naamwoord *MieLeChámÁH* (מִלְחָמָה), qua structuur een niph'alvorming, vertalen we met 'broderij'.

Een paar tekstvoorbeelden:

I Sam.18:20: . . . alleen wees mij een dapper zoon en **voer broderij** (met)**de broderij van** die-JHWH-van-Israël.

Gen.14:2 dat zij **broderij** voeren (maken) met Bera, den koning van Sodom.

Jes.2:4 . . . en zij zullen geen **broderij** meer leren.

Jes.42:13: De HEERE zal uittrekken . . . als een man van **broderijen** (een man van oorlogen).

En dan zijn er nog die twee maar zelden voorkomende afgeleide woorden: *LeChuWM* (לְחָוּם) - dit woord komt maar twee keer voor en dient dus op dezelfde manier vertaald te worden.

Zef.1:17: . . . en **het verbrode hunner** zal worden als drek.

Job 20:23: . . . en *God* zal over hem regenen bij **het verbrode-zijner**.

Met het woord 'verbrode' wordt het basismateriaal aangeduid waarvan brood gemaakt wordt. Zefanja zegt dus: dat wordt geen brood maar stront. In Job 20:23 zegt Zofar (een van Jobs vrienden): . . . en die (nl. de gloed van zijn walgneus) is aan't-regen op-hem bij-het-vebrode-zijner.

en

LáChém (לָחֵם) - dit woord alleen voor in

Richt.5:8 Verkoos hij nieuwe goden, dan was er **brood-gedoe** in de poorten.

samenvatting

*het verbrode is wat tot stand komt door broderij dat is:
het met kracht met handen door elkaar heen te wringen, slaan;
wanneer dat gebakken wordt, komt er brood.*

strijd is ten diepste altijd broodstrijd, zoals nijd altijd broodnijd is.

*wat zowel in de Hebreeuwse taal als in de Nederlandse taal
in een adem, in een begrip samengetrokken is,
nl. voedsel van graag en strijd,
moet in een vertaling niet uitelkaar getrokken worden.*

*** gevolgen voor de betekenis en het taalgebruik**

Het woord 'brood', dat we in een welvarende westerse en dus economisch overdadige levenswijze zonder enige herinnering aan de herkomst kopen en eten, draagt vanuit de bijbel het stempel van zijn moeizame en niet zonder strijd bereikte herkomst.

Het woord 'strijd', dat we in onze westerse politiek via de term oorlog tot een conflict-met-middelen, c.q. wapens hebben transformeerd, behoudt in de bijbelse taal zijn direct lichamelijke conflict-om-voedsel.

Brood kan (en moet) uit die strijd gehaald worden door . . . het te breken en te delen.

De onafgebroken onderlinge strijd kan (en moet) ontdaan worden van een conflict-om-voedsel, van een 'struggle-for-life', van een overlevingsgevecht, en getransformeerd, gesublimeerd worden tot een confrontatie in solidariteit, een krachtmeting als een spel.

Het in één begrip samengebracht zijn van deze twee, zo zonder naderekenen uiteenlopende begrippen als korenbaksel en strijd, is kenmerkend voor de taalwereld van de Hebreeuwse bijbel - en kan - toevalligerwijze - ook in het Nederlands (en in andere Germaanse talen) tot uitdrukking worden gebracht. Maar kon het ook in het Grieks waarin zowel de LXX als het NT werden geschreven?

In zekere zin wel, want ook het Griekse woord $\alpha\rho\tau\omicron\varsigma$ / artos heeft op zichzelf niets te maken met koren of tarwe. Het hangt samen met een werkwoord $\kappa\alpha\theta\alpha\rho\tau\iota\zeta\omega$ / kathartizoo dat 'klaar maken' of 'schikken' en 'geschikt maken' betekent. En daaraan ligt een stamwoord ten grondslag die '(samen-)voegen' betekent. Ook in het Grieks is het woord dat daar dit speciale voexsel is aanduiden het resultaat van een handeling die veel meer toepassingen heeft. Maar het roept zeker niet de notie 'strijden' op. Voor het verstaan van het bijbelse Grieks is zeker de concordantie van groot belang. Maar wanneer we die in vertaling bewaren, raken we het Hebreeuwse verband kwijt en dat domineert in het NT. Daarom kiezen we ervoor de vertaling 'brood' ook voor het griekse $\alpha\rho\tau\omicron\varsigma$ / artos aan te houden.

*** slot**

In de oren van de Nederlandse lezer van de bijbel in DEZE vertaling, brengen dus de begrippen 'brood' en het ongebruikelijke neologisme 'broderij' een direct erband tot stand tussen brood en strijd, net zoals in de Hebreeuwse bijbel. Waar over strijd c.q. oorlog verteld, valt het woord 'broderij' te lezen. Dat verandert elke strijd in de 'worsteling' die het eeuwen en eeuwen was - en pas in de laatste paar honderd jaar definitief vrijwel uit beeld raakt. Waar over 'brood' verteld en ook 'brood' te lezen is, wordt die Nederlandse lezer erbij bepaald, dat brood het resultaat van een soort 'worsteling', zowel als het gaat om al het werk dat ervoor nodig is, als om de inspanning die nodig is om graanverbouw en oogst veilig te stellen. Hoe dan ook: brood is het resultaat

van een moeizame inspanning. Dat klinkt zeker ook mee in de woorden die Jezus uitspreek aan zijn laatste Pesachmaal: "Dit brood (ἄρτος) mijn zielelichaam (σῶμα)". Dit laatste woord is in het NT duidelijk onderscheiden van het woord psuché (ψυχή = שְׁפָּחַ –NéPhéSh), dat we met 'lichaamziel' vertalen. Sooma zouden we ook met 'lichamelijkheid' kunnen vertalen, want daarop ligt de nadruk, al betekent dat zeker niet dat dit begrip gevuld kan worden met het moderne weten. Jezus zegt: voortaan, d.w.z. na mijn sterven, ben ik lichamen aanwezig wanneer jullie dit brood in deze context eten en alweer ook hier heeft het begrip 'lichamelijk' niet de moderne invulling, maar die van die kairos, van dat 'tijt'! Ook van 'brood' geldt trouwens hetzelfde: het is niet het resultaat van een fysisch-chemisch proces, door mensen handen op gang gebracht, het is het resultaat van een menselijke worsteling met de grond, het water, de zaden, de halmen, de korrels - en ook nog met elkaar.